

Белінська Т. В. Значення народної музики у педагогічній діяльності М. Лисенка / Т. В. Белінська / Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наскпності дошкільної та початкової освіти : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., 19-20 квіт. 2018 р. / за ред. О. А. Голюк. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2018. – Вип. 7. – С. 7 – 11.

Белинская Т. В. Значение народной музыки в педагогической деятельности М. Лысенко.

Аннотация. Стаття посвящена исследованию собирательской, издательской, фольклористической деятельности М. Лысенко в контексте педагогического направления. Рассматривается первая попытка реализации художником в Музыкально-драматической школе преподавания музыкального фольклора.

Ключевые слова: народная музыка, музыкальный фольклор, педагогическая деятельность, М. Лысенко.

ЗНАЧЕННЯ НАРОДНОЇ МУЗИКИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ М. ЛИСЕНКА

*Белінська Т. В., кандидат педагогічних наук, старший викладач
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (Україна)*

The significance of folk music in pedagogical activity of m. Lysenko

*Belinska T.V., Candidate of Pedagogic Sciences (Ph.D.), Senior Lecturer
Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhaylo Kotsiubynsky (Ukraine)*

Анотація. Стаття присвячена дослідженню збирацької, видавничої, фольклористичної діяльності М. Лисенка в контексті педагогічного спрямування. Розглядається найперша спроба реалізації митцем у Музично-драматичній школі викладання музичного фольклору.

Ключові слова: народна музика, музичний фольклор, педагогічна діяльність, М. Лисенко.

Abstract. The article is devoted to the study of M. Lysenko's collectivization, publishing, folkloristic activity in the context of pedagogical orientation. The first attempt to implement the artist at the Musical-Drama School of Folklore Teaching is considered.

Keywords: folk music, musical folklore, pedagogical activity, M. Lysenko.

Останніми роками вчені звертаються до дослідження педагогічних персоналій на новому рівні, розглядаючи їх у сукупній системі особистісних, соціальних і внутрішньо наукових детермінант. Ґрунтовне вивчення та усвідомлення історичного досвіду допомагає краще пізнати минуле, збагнути сьогодення й передбачити майбутнє. У цьому зв'язку значної актуальності набувають дослідження творчої спадщини видатних вітчизняних педагогів з метою подальшого використання отриманих результатів у процесі модернізації системи освіти.

Це стосується і видатного основоположника української класичної музики, композитора, педагога Миколи Віталійовича Лисенка (1842-1912). Крім його ролі як найвизначнішого збирача українських народних мелодій XIX – початку XX століть, фольклористична діяльність М. В. Лисенка знаменна ще й тим, що безпосередньо переросла в діяльність педагогічну.

Вітчизняна музично-педагогічна наука ще навіть не торкнулася величі цієї людини у справі музично-фольклористичного і музично-професійного виховання. Сучасні музично-педагогічні дослідницькі праці багато в чому розвивають музично-виховні ідеї М. В. Лисенка – Великого Громадянина і національного музичного педагога. В багатьох працях сучасних дослідників історії й теорії музичної педагогіки бачимо розвиток його ідей національного музичного виховання.

Визначні науковці (Л. Архімович, Т. Булат, М. Гордійчук, М. Загайкевич, Л. Корній, Н. Костюк, С. Людкевич, Р. Скорульська, Ф. Стешко, З. Штундер та ін.) вивчали різні аспекти творчості митця. Пізнання М. Лисенка як громадянина патріота, для якого рідна мова і народна пісня була духовною основою творчості та життя.

Саме, етап фольклоризму (використання народних мелодій в авторській творчості) та накопичення записів народної музики (для майбутніх наукових студій та навчального використання) завершується діяльністю М. В. Лисенка – не тільки видатного композитора, фундатора української національної композиторської школи, але й відомого громадського та музично-педагогічного діяча. Саме з нього в Україні (і загалом у Російській імперії) розпочинається навчання музиці на прикладах народної музики.

Визначну сторінку збирацької, видавничої та композиторської праці над народною піснею становлять 7 випусків “Збірника українських пісень” (видані в обробці для голосу й фортепіано між 1868 та 1911 роками), перевидані у “Зібранні творів” М. В. Лисенка [8; 5]. У кожному випуску вміщувалося по 40 пісень. Мета, яку поставив перед собою М. В. Лисенко, була подвійною: з одного боку, пошуки у сфері гармонії, яка відповідала б стилістиці української народної пісні, з іншого боку – створення джерела сольного репертуару для професійних і аматорських виконавців. Мелодії “Збірника українських пісень” М. Лисенко відбирав надзвичайно вимогливо: мало не кожна пісня “Збірника” – у своєму роді шедевр. “Істотною рисою матеріалів, вміщених у “Збірнику українських пісень”, є те, що ритмомелодика відзначається особливою вишуканістю, часто – розкішністю. Серед таких пісень, що зробили б честь будь-якому композитору, коли б належали авторському перу, – “Ох, і не стелися, хрещатий барвінку”, “Ой гаю мій, гаю”, “Ой на гору козак воду носить”, “Ой не шуми, луже”, – пише А. І. Іваницький [4, 78 – 79].

Пісні з цього “Збірника” виконували численні видатні співаки: Соломія Крушельницька, Оксана Петрусенко, Марія Литвиненко-Вольгемут, Іван Паторжинський, Олександр Мишуга, Борис Гмиря та багато інших. Свого репертуарного значення “Збірник” не втратив і досі. Більш того: сьогодні він належить до найголовніших навчально-репертуарних посібників для студентів-вокалістів музичних училищ, консерваторій, мистецьких факультетів. Цей “Збірник” є яскравим прикладом того, як фольклорні наукові видання та видання репертуарні з часом перетворюються на педагогічні, коли визрівають для того культурні й освітні умови. Сказане торкається й інших записів та обробок українських народних пісень М. Лисенка.

Окремо, з уваги на звертання до фольклористичної спадщини М. Лисенка з педагогічною метою, слід зупинитися на 7-у випускові “Збірника українських пісень”. 7-й випуск з невідомих причин було опубліковано М. В. Лисенком без паспортів і без вказівки на місце запису. На початку 1980-х років А. І. Іваницький, з’ясувавши, що пісні 7-го випуску було записано С. А. Венгрженевським у Хотинському повіті Бессарабської губернії наприкінці XIX ст., провів кілька студентських навчальних експедицій у Чернівецьку область. Таким чином, було поєднано наукову мету (пошук варіантів до опублікованих М. В. Лисенком пісень у 7-му випускові) та завдання студентської фольклорної практики. Було виявлено і записано 15 варіантів. Дослідження дало підстави для висновку: “Поки що можна констатувати: тематика і ритміка пісень VII вип. “Збірника українських пісень” М. В. Лисенка справді показові для фольклору Подільсько-Бессарабського Подністров’я. Це підтверджує думку К. В. Квітки, що пісні VII вип. могли бути записані в колишньому Хотинському повіті Бессарабської губернії (він простягався на південний схід до р. Чугур, лівої притоки р. Прута)” [3, 76 – 77]. Наведений приклад засвідчує педагогічний ракурс

використання фольклористичної спадщини М. В. Лисенка – у навчальному курсі “Фольклорна практика”.

У 1876 р. М. В. Лисенко видав збірку “Молодощі”, до якої увійшли дитячі та молодіжні пісні та ігри. Цей збірник має ту ж щасливу долю і використовується в педагогічній роботі. 1990 року його було перевидано [7] в одній книзі разом з іншою працею М. В. Лисенка “Збірник народних пісень в хоровому розкладі”. М. В. Лисенко був надзвичайно далекоглядним і вірив, що настане час, коли його збірники фольклору будуть використовуватися саме як навчальні посібники. Дослідниця творчості М. В. Лисенка З. І. Василенко писала: “Збірка М. Лисенка “Молодощі” ще й до нашого часу не втратила своєї життєвості. Особливо важлива її роль у художньому вихованні дітей. Пісні збірки неодноразово передруковувалися у різних педагогічних збірниках” [2, 128 – 129].

Після революції 1905 року, коли на якийсь час було скасовано заборону української мови і постало питання відкриття народних шкіл, М. В. Лисенко нарешті втілює у життя свою давню мрію: видає “Збірку народних пісень в хоровому розкладі, пристосованих для учнів молодшого і підстаршого віку у школах народних” (1908 р.), яка була згодом не раз перевидана [6]. “Випускаючи сю збірку народних пісень в хоровому розкладі, – писав М. В. Лисенко у “Передньому слові”, – впорядник мав на меті уживання й ширіння її в школах людських для учнів молодшого й підстаршого віку, даючи дітям у науку співу шкільного здоровий, корисний матерьял з мелодій рідної пісні.

У тій меті впорядник використав народний матерьял в цілій його повні, перевівши науку шкільного співу через ціле життя народне, як воно одбилося в відповідних піснях народних, простуючи від несвідомого віку дитячого в його співах-іграх далі через гуртування молоді в забавах молодечого віку (танки, хороводи)” [6, 3]. Там же М. В. Лисенко пояснює, що весільні пісні до збірника він не включив “як не відповідаючі по змісту цілям школи”. Крім цих пояснень, М. В. Лисенко приділяє увагу дидактичним принципам поступовості і доступності. Він пояснює, що пісні упорядковано за зростанням трудності, починаючи від одноголосих, а далі поступово додаються підголоски. Як діяльність М. В. Лисенка в цілому, так і його педагогічні погляди свідчать про турботу виховання молодого покоління свідомих українців, а також продуманість методики навчання та репертуару. “Збірка пісень в хоровому розкладі...”, видана у Києві в 1908 році, створена як перший серйозний, методично виважений посібник з музичного виховання дітей шкільного віку. Про цей збірник З. І. Василенко пише: “З певністю можна говорити про велику значимість цього художньо-педагогічного посібника в галузі розвитку дитячого хорового мистецтва і в ознайомленні з народнопісенним багатством України” [2, 174].

У 1903 року у Львові було широко відзначено 35 років творчої діяльності М. В. Лисенка. Українське громадянство зібрало кошти на купівлю дачі для композитора, але він вирішив на ці гроші відкрити власну Музично-драматичну школу. Вона почала діяти з осені 1904 р. Програми музичних дисциплін відповідали рівню консерваторій [1, 181]. “Народна пісня і класична музика стали основою, на якій Лисенко провадив навчання. Він цілком свідомо поставив своїм завданням виховувати кадри національних музикантів-професіоналів. Для успішного розв’язання цього треба було не тільки виробити систему музично-теоретичного навчання, а й мати власний український репертуар – як педагогічний, так і концертний. На створення його композитор поклав багато зусиль і часу” [1, 185]. У листі до Б. С. Познанського М. В. Лисенко ділився радістю, що Школа має чимало учнів, і що багато уваги приділяється плеканню української пісні та української декламації [9, 394].

Предметом особливої турботи М. В. Лисенка була організація класу бандури. Це був небачений доти експеримент – викладання народного інструменту у професійному музичному навчальному закладі. М. В. Лисенко давно проявляв особливий інтерес до бандури. 3 грудня 1907 року на засіданні товариства “Боян” у Києві він започаткував створення спеціального відділу, який займався би бандурою і бандуристами.

Зараз ми ставимося до класів бандури, домри, балалайки тощо як до звичного і усім зрозумілого явища. Але на початку ХХ ст. то було нечуване диво і, ясна річ, такий вчинок

тоді мало кому був зрозумілий і ще менше хто згоден був його підтримати. Найперші труднощі виникли із викладачем. Найкращою кандидатурою був, звичайно, Гнат Хоткевич – людина високоосвічена, письменник, композитор і блискучий виконавець на бандурі. Від імені М. В. Лисенка дочка М. П. Старицького Марія Старицька звернулася до Г. М. Хоткевича, який на той час мешкав у Харкові, з пропозицією переїхати до Києва і розпочати викладання гри на бандурі. Але з різних причин Г. М. Хоткевич пропозицію не прийняв. І тоді М.В.Лисенко робить наступний сміливий (якщо не сказати – ризикований) крок: запрошує до викладання слабо зрячого народного бандуриста Івана Кучугуру-Кучеренка.

У своїх спогадах Г. М. Хоткевич розповідає про історію і непрості проблеми започаткування класу бандури у Школі М. В. Лисенка. У газеті “Рідний край” було оголошено набір по класу бандури у Школу М. В. Лисенка, там же повідомлялося, пише Г. М. Хоткевич, про приїзд І. Кучугури-Кучеренка як викладача та про наявність бажаючих опановувати бандуру (на той час зголосилося 18 учнів).

На превеликий жаль (і не лише для історії музично-фольклористичної освіти, але й великого суму самого М. В. Лисенка), викладання бандури не дістало на той час гідного розвитку. І тут причина не в Лисенкові, який сердечно уболівав за справу. В листі до С. П. Дрімцова він писав, торкаючись дуже непростих питань (концертних виступів І. Кучугури-Кучеренка та необхідності його перебування на заняттях з учнями): “А докір і протест од учнів та ще в такій справі, яка особливо дорога й люба мені, будуть дуже небажані й тяжкі надто, коли б це примусило розстроїти клас бандури” [9, 400].

Історію створюють особистості, тому ми не можемо обійти мовчанкою найпершу спробу реалізувати в навчальному закладі викладання музичного фольклору і ті складності, які, на жаль, виявилися на той час (початок ХХ століття) нездоланими і принесли М. В. Лисенкові – великому патріоту і (так воно і є) одному з лідерів всесвітнього руху за введення музичного фольклору в навчальні плани музичних учбових закладів немало тяжких проблем морального та організаційно-педагогічного порядку. Досі про ті печальні для Лисенка як патріота, музиканта, педагога питання в існуючій літературі не обговорювалися (точніше – обходилися чи замовчувалися). І це не провина людей, які торкалися цих питань в рамках радянського музикознавства та музичної педагогіки. Такі були умови. Але слід не просто розглянути спробу (десь, як на той час, навіть відчайдушного) педагогічного експерименту М. Лисенка, – необхідно в історичному плані проаналізувати причини невдачі.

Але це не була поразка. М. В. Лисенко своєю громадянською мужністю, патріотизмом, особистим баченням перспектив вивчення народної музичної творчості заклав ті мистецькі та педагогічні основи, які згодом, вже за Радянської держави, були реалізовані і завоювали визнання усього світу. Як би ми зараз не говорили про такі сторони радянського мистецтва, як заідеологізованість, пропаганда радянського способу життя, штучний розквіт національних культур (частково в “лапках”), але мусимо визнати: не все у ті часи було цілком помилковим. Зокрема, розвинена система культурно-освітньої та виховної роботи з погляду масового охоплення мільйонів дорослих і дітей була зразковою.

Отже, ми можемо зробити висновки, що М. В. Лисенко своєю композиторською, громадсько-патріотичною та педагогічною діяльністю заклав такі основи майбутнього музичного виховання, які за їх національно-фольклорними основами і перспективами посправжньому ще тільки починають реалізуватися. Він випередив свій час і стан громадянської зрілості суспільства у ставленні до музично-народної культури принаймні на сотню років. Можна сподіватися, що той стан музичної освіти усього народу, заснований на повазі й пошануванні народних традицій, який ми бачимо в Угорщині, буде реалізовано й в Україні. Те, що здійснив Золтан Кодай у системі національного музичного виховання в Угорщині, нам ще належить зробити. Усі підстави для цього є: найбагатший у світі фольклор, розвинений фольклоризм, зрілість музично-теоретичної думки, талановиті педагоги, які будують методику музичного виховання на традиціях фольклору, – слід сподіватися, що усі ці багатства будуть з часом перетворені в глибоку й досконалу систему музичного виховання на матеріалах традиційної музичної народної творчості.

Список використаних джерел:

1. Архімович Л. М. Лисенко. Життя і творчість / Л. Архімович, М. Гордійчук. – К. : Муз. Україна, 1992. – 256 с.
2. Василенко З. І. Фольклористична діяльність М. В. Лисенка / З. І. Василенко. – К. : Наук. думка, 1972. – 188 с.
3. История русской музыки : в 10 т. [авторы тома: Ю. В. Келдыш, Т. В. Корженьянц, Е. М. Левашев]. – М. : Музыка. – Т.5: Первая половина XIX века. – 1988. – 520 с.
4. Іваницький А. Коментарі та примітки до статті “Фольклористична спадщина Миколи Лисенка” // Квітка К. В. Вибрані статті. Ч. 2 “Фольклористичні праці”; упоряд. та комент. А. І. Іваницького. – Київ : ТОВ “ПоліграфКонсалтинг”, 2005. – С. 68-77.
5. Квитка К. Избранные труды : в 2 т. [сост. и коммент. В. Л. Гошовского]. – М. : Сов. композитор, 1973, Т. 2. – 424 с.
6. Лисенко М. Збірка народних пісень в хоровому розкладі, пристосованих для учнів молодшого і підстаршого віку у школах народних / М. Лисенко. – К. : Муз. Україна, 1994. – 96 с.
7. Лисенко М. Молодощі. Збірка танків та веснянок. Збірка народних пісень в хоровому розкладі / М. Лисенко. – К. : Муз. Україна, 1990. – 144 с.
8. Лисенко М. В. Зібрання творів : в 20 т. [муз. ред. М. І. Вериківського, літ. ред. М. Т. Рильського.]. К. : Мистецтво. – Т. XVIII: Українські народні пісні для голосу з фортепіано. – 1953. – 231 с.
9. Лисенко М. В. Листи / упоряд., приміт. та комент. О. Лисенка. – К. : Мистецтво, 1964. – 533 с.